

len, gazdag anyaggyűjteményt a legmelegebben ajánljuk iskoláknak és egyeseknek figyelmébe s 2-ik részét fokozott érdeklődéssel várjuk.

—i—s.

Az egységes középiskola és nemzeti kulturánk. Irta dr. Kemény Xavér Ferencz. Budapest, 1893. Ara?

Egy, az európai műveltséget tisztelő, de önálló nemzeti műveltség után ép oly őszintén áhítózó intelligens és lelkes magyar tanár munkája e kis füzet: az *egységes középiskola ellen*. Komoly meggyőződés, nem subjectiv érzelmek és vágyak gyümölcse; ügyszeretettel, nem animositással írva; gondolatokat ébreszt, nem szenvedélyeket izgat; rábeszél, nem sérteget.

És ezzel betöltötte feladatát. Szerzője meg lehet sikerével elégedve. Szolgált az ügynek, középiskolai reformunk ügyének, mert egy-két használható eszmét vetett beléje, melyet jó lesz megszivelni. Arra komolyan maga sem számított a szerző, hogy füzetkéje meg fogja akasztani, vagy más irányba fogja terelni középiskolai reformunknak meglehetősen rohamosan megindult folyamát. Bizonyára nem reméli, hogy füzetkéje megjelenése után a közoktatásügyi kormány le fogja venni a napirendről az egységes középiskola ügyét, s helyébe teszi a reáliskola reformját, illetőleg — Kemény tervei szerint — a reálgymnasium létesítését. A reformator rendesen sokat akar, kevesebbet vár s még kevesebbet ér el.

Kemény is sokat akar: hogy az egységes középiskolának, mint szerinte helytelen intézménynek kérdését ejtsük el, a helyett reformáljuk át reáliskoláinkat a latin nyelv kötelező tanításával reálgymnasiummá; ezt kívánja nemzeti kulturánk érdeke. — Csakhogy e nagy szabású terv elfogadtatásához jóval nagyobb apparatussal kellett volna hozzá fognia a szerzőnek. Kis eszközeivel nagy dolgokat akar létrehozni.

Mert miket is mond a szerző?

Egy rövidke bevezetéssel kezd, melybe visszatekint hazánk fejlődésére 1867 óta, és a melyben sem történeti érzék, sem a tárgyalandó kérdéstről egy kis tájékoztatás nincs. Az ember azt várná, hogy az egységes középiskola kérdésének legalább hazánkban történt fejlődését vázolni fogja a szerző, vagy hogy újabb kulturális fejlődésünkről kapunk egy kis képet: hadd lássuk, mennyiben időszerű, mennyiben égető vagy nem ez a kérdés hazánkban. Minderről szó sincs. A szerző az első fejezetben már a februáriusi értekezletről szól. Ez kiinduló pontja fejtegetéseinek.

A *februáriusi értekezletet* sok helyes megjegyzés s némi kis gyanúsítás kíséretében ismerteti. Különösnek találja, hogy az egységes

középiskola mellett olyan általános és egyetértő közvélemény uralkodott az ánkéten. Ez a csodálatos egyetértés a főkérdésben a szerző szerint nem bizonyított egyebet, mint azt, hogy a miniszteri hatalom és kegy auspiciumai alatt üléselő gyülekezet oly sajátságos varázs alatt állott, mely az önálló véleményt, a benső meggyőződést nem engedte egészen szabadon megnyilatkozni. — Azt hisszük, ez a nyilatkozat a mily sértő, ép oly igaztalan oly férfakkal szemben, mint br. Eötvös Loránd, Beöthy Zsolt, Kónig Gyula stb.

Azután konstatálja a szerző, hogy a mily csodálatos egyértelműség uralkodott a főkérdésre nézve: hogy az egységes középiskola szükséges, — ép oly különbözők voltak a nézetek azon módra nézve, mely szerint az egységes középiskola létesítendő volna. És ezt esetleg végzetes következményű körülménynek tartja. Mert eredménye az lehet, hogy a szakférfiak véleménye a központi kormányzat előtt kellő nyomatékkaal nem fog birni s a reform egyoldalúan, a központi kormányzat közegei által ismeretes bürokratikus szempontok szerint fog megoldatni. Az egységes középiskola oly lelencz lesz, kit az atyáskodó központi kormányzat gyermekének fog ugyan fogadni, de nem ismerjük majd az anyját, mely méhében hordotta s a világra hozva, szerető anyai gondjaiba fogadná.

Helyes eszme, méltó a megfontolásra. Mert minden reform sikere attól függ, hogy azok, a kik végrehajtják majd a reformált intézkedéseket, lelkesednek-e értök.

A szerző azután már e fejezetben kezdi fejtegetni, mintegy czáfolva a februáriusi értekezletet, hogy az egységes középiskolát az eddiginél lényegesen nagyobb megterhelhetés nélkül vagy a humanus vagy a reális képzés rovására, vagy lényeges elhagyásokkal mindkettő rovására lehet csak megalkotni. S ez marad mindvégig füzetjének főgondolata. Bizonyítása igen egyszerű és figyelemre méltó: Műveltségünk érdekében mindaz, a mit most akár a gymnasiumban akár a reáliskolában tanítanak, hasznos és szükséges dolog. Akár a gymnasiumot, akár a reáliskolát fogadjuk tehát el az egységes középiskola alapjául, valamit okvetetlenül föl kelláldoznunk, mert ugyanannyi órában, a mennyit most akár a gymnasium akár a reáliskola fölhasznál, s a mennyinél többet a leendő egységes középiskola sem használhat, — nem lehet mindkét középiskola tárgyait tanítani. Valaminek okvetetlenül áldozatúl kell esnie, s így még nagyobb mértékben be fog következni az az állapot, a miért pedig már most is panaszkodunk, hogy műveltségünk és tudományosságunk laposságba fog sülyedni.

És e nagy áldozatért mivel kárpótól az egységes középiskola? — kérdi a szerző.

Először is a pályaválasztás későbbre marad; nem tíz, hanem

tizennégy-tizenöt éves korában kell az ifjunak döntenie jövőjéről, a mikor az egyéni hajlamok már jobban ismerhetők. Ez — Kemény szerint — nagyon problematikus értékű kárpótlás, mert az egyéni hajlamok tapasztalás szerint alig jelentkeznek a 17—18. életév előtt; de meg a szabad választásnak nincsenek is meg azok a nagy előnyei, mint némelyek hiszik; szerző e részben br. Eötvössel Józseffel tart, a ki valahol azt mondotta, hogy rendszeren nem az szokott legtávolabb érni, a ki magakeresi útját, hanem a kinek azt kijelölik. A kiváló tehetségeket erővel sem lehet leterelni útjokról; a közepszerű tehetségekre nézve pedig mindig, mely pályára adják, rendszeren szülejök választ helyettök praktikus szempontokból.

Az elmondottakban sok igaz van; de még ha teljesen igazat adunk is a szerzőnek, annyit el kell ismerni, hogy jó, ha akár az ifjú, akár szülője szabadon választhatja meg a tanuló jövő pályáját, a mi pedig a mai dualistikus rendszer mellett sok nehézségekkel jár. Ha tehát lehetséges volna oly megoldás, hogy a mai gymnasium és reáliskola tárgyait ne kelljen műveltségünk rovására megnyirbálni vagy pláne elhagyni, e mellett pedig meglegyen a pályaválasztás alkalmatossága is: akkor ez a megoldás okvetetlen többet érne a mai állapotnál. Pedig van, vagy legalább lehetséges ily megoldás. Csodáljuk, hogy a szerző az idején *szétágazó*, de azért *egységes szervezetű* középiskolában ezt föl nem ismerte.

A szerző azután azzal a második érveléssel foglalkozik, melyet az egységes középiskola mellett föl szoktak hozni, hogy *műveltségünk szellemegysége* kívánja az egységes középiskolát. Ez érvelés üres frázisnak tartja; nem abban látja a műveltség egységét, ha az egész magyar ifjúság ugyanazt, ugyanoly terjedelemben, tán ugyanegy tankönyvből tanulja, hanem ha nyelvünkre és irodalmunkra nagyobb súlyt fektetünk és így a nemzeti összetartozandóság érzetét, a közös nemzeti célok tudatát élénkebbé tesszük ifjúságunkban, növeljük benne az idealizmust, a műveltség tisztelétét s a *technikai pályák iránti elismerést* (?). Ez a szellemegység azonban nincs az egységes középiskola eszméjéhez kötve.

Látnivaló, hogy e kérdést a szerző sem meg nem értette, sem meg nem világította eléggé, annál kevésbbé czáfolta meg. A miket itt elmond, azok szép és okos dolgok, de nem czáfolnak meg semmit.

Azt is fölhozzák az egységes középiskola mellett — szerző szerint — hogy *kevesebbe fog kerülni az államnak*, mint a mostani középiskola. Kemény azonban a pénzügyi szempontot nem ismeri el irányadó elvnek oktatásügyi intézmények létesítése avagy átalakítása kérdésében. Itt a takarékoskodás a nemzet szellemi vagyonának oly veszteségét és meggyöngülését okozhatná, melyeket semmi pénzzel helyreütni nem lehetne. Egységes legyen-e a középiskola vagy dualistikus, azt nem a

pénzkérdés, hanem a közművelődés szempontjából kell megítélni. Különben is még nincs számadatokkal pontosan kimutatva, hogy az egységes középiskola kevesebbe kerülne. Majdnem bizonyosra lehet venni, hogy többbe, nem pedig kevesebbe fog kerülni. Az azonban, hogy oktatásügyi kérdésekben a pénzügyi szempont nem irányadó: egy tanárhoz illő szép és lelkes fölfogás, de bizonyára egy államférfiú sem tenné magáévá.

Végül megemlékszik a szerző *König Gyula* műegyetemi tanárnak a reáliskola ellen irányzott ama mondásáról, hogy a *polytechnikumnak nincs szüksége külön középiskolára*. E kérdéssel érdemileg csak később foglalkozik, ezúttal inkább csak magyarázatát keresi ama különös jelenségnek, hogy ép *König* és mellette br. *Eötvös Loránd*, a matematikai és természettudományok e két korifeusa, nyilatkoznak leghatározottabban a reáliskola ellen.

Érdekes fejezete a füzetnek a következő II. fejezet, melyben műegyetemünk tanárainak a gymnasiumi és reáliskolai tanulók készültességéről mondott véleményeit sorolja föl. Ezekből az tűnik ki, hogy azok a tanárok, kik a polytechnikum hallgatóit inkább theoretikus irányban képezik, jobban meg vannak elégedve a gymnasistákkal; azok ellenben, a kik a hallgatókat praktikus mérnököknek, építészeknek stb. akarják képezni, jobban kedvelik a reálistákat; a tulajdonképeni polytechnikai tárgyra is. (*König* nem alkalmazott *mathematika pura*-ja nem tartozik ide) jobban elő vannak készülve a reálisták. A műegyetem némely tanárai főleg azért hívei az egységes középiskolának: 1. hogy *egyöntetű anyagot* nyerve nagyobb sikerű működhetést remélnek, mint a mostani kétféle anyaggal; 2. mert a latin nyelv tanulását szükségesnek tartják mind az *általános műveltség*, mind a *formális észképzés* szempontjából. — A szerző szerint e bajokon az egységes középiskola kevésbé segít, mint egy oly középiskolai reform, mely meghagyja a mai dualistikus rendszert, de a reáliskolába kötelező tárgyat behozza a latin nyelvet, ezután pedig a gymnasium ne jogositana minden pályára, hanem körülbelül csak annyira, mint a reáliskola.

A III. fejezet általában az egységes középiskolai terveket, különösen *Jancsó Benedek Új középiskoláját* kárhoztatja. Nem ismer oly egységes középiskolai tervet, mely az *egyoldalú német befolyás alól való fölszabadítás felé* vezetné kulturánkat, bár ily terv alkotását nem tartja épen lehetetlennek.

A IV. fejezet arról szól, *nyolcz éves legyen-e a középiskolai tanfolyam, vagy kilencz*. E részben sem Francia-, sem Németország példáját nem tartja követendőnek, mert ott egészen mások a viszonyok. A túlterhelésen sem segít a kilencz éves tanfolyam, mert új tárgyak behozatalával kapcsolatban tervezik. Új tárgyak behozatalának a szükségét nem látja; a philosophia, a mit főleg *Jancsó* ajánl, bár szép és hasznos

tudomány, nem középiskolába való. Vagy ha már mindenáron szaporítani akarják a tanulmányi éveket, azt az egy évi többletet ne a középiskolához csatolják, hanem az egyetemhez.

Az V. fejezetben ér a szerző a középiskola legnehezebb és legkényesebb kérdéséhez, a *klasszikus nyelvek* ügyéhez. Itt már aztán nagyon is meglátszik, hogy reáliskolai tanár szól a gymnasium legfontosabb tárgyairól. Füzetének általános gyöngye oldala: homály és bizonytalanság az elvi kérdésekben, itt a legszembeszökőbb.

Kemény társadalmi és tudományos műveltségünk emelése szempontjából szükségesnek tartja — bővebb megokolás nélkül — hogy az ókori nyelvek ismeretén alapuló humanus historiai műveltséget az eddiginél egyrészt általánosabbá tegyünk, másrészt azonban mélyítsük is. Nézete szerint a görög nyelvnek ismeretét az általános műveltség szempontjából nélkülözhetjük, de annál intenzívebben kell foglalkoznunk a görög irodalommal fordításokban. A latin nyelv ismeretére azonban minden művelt embernek szüksége van, és pedig: 1. *utilitárius* szempontból a román nyelvek könnyebb elsajátíthatása és a műszavak (hisz ezek jobbra görög szavak!) megértése végett; 2. azon *formális képző erő* miatt, mely a klasszikus nyelveknek nagyobb mértékben tulajdona, mint a modern nyelveknek; 3. azon senki által kétségbe nem vonható nagy segítség miatt, melyet a latin nyelv a *tudományos búvárkodásban* nyújt.

Hát bizony ez gyöngye érvelés a görög ellen is, a latin mellett is. Miért elégséges a görög irodalomnak fordításokban való ismerete? S ha elég a görögnek, mért nem elég a latinnak? Utilitárius szempontból kell a latin nyelv? A tudományos műszavak sokkal nagyobb mértékben görögök, mint latinok; azért pedig, hogy francziául megtanuljunk, nagy idő- és erőpazarlás előbb latinul tanulunk. — A formális képző erő miatt tanuljunk latinul? Ez argumentumát a szerző később (71. lapon) maga rontja le, midőn azt mondja, hogy ha talán meg is engednők, hogy a *nyelvtanulásnak* más ismerettárgyak tanulása fölött kiváló formális képző ereje van, de tagadjuk, hogy ez az *ókori klasszikus nyelveknek* kiváltságos jellemvonása. — A tudományos búvárkodáshoz szükséges a latin nyelv? Akkor nagy kérdés, nem tisztán az egyetemre való-e a latin nyelv; vagy pedig, ha a gymnasiumra való is, tanulják ott kizárólag a *nyelvet*, még pedig a latin *tudományos* nyelvet.

Nem eredményeit hibáztatjuk Keménynek, csak érvelését, mert az senkit föl nem világosít és meg nem győz.

Legeredetibb része Kemény füzetének a VI. fejezet, melyben az *élő nyelvekről* szól. Azt tartja, hogy egy klasszikus és egy modern nyelvet elég tanítanunk a középiskolában, az az egy modern nyelv pedig — magyarságunk megóvása érdekében — ne kizárólag a német nyelv legyen,

hanem a középiskolák ethnographiai helyzetét tekintetbe véve, a francia- és angol is: és pedig a középiskolák két harmadában a német nyelvet, egy hatodában a francziát, egy hatodában pedig az angolt tanítanak. Ezzel oly forrásokat nyitnánk meg kulturánk számára, melyekből eddig csak igen elvétve táplálkozott, s melyek egyúttal ellensúlyozhatnák a német irodalom túlságos befolyását nemzeti szellemünkre. Azok a nehézségek, melyek e tervnek útjában állanak, alárendelt fontosságúak.

Kemény ez eszméje merész, ellene sok érvet lehetne fölhozni, mindazonáltal érdemes a megfontolásra.

A VII. fejezetben szól végül Kemény arról, hogy *miképpen alkossuk meg középiskolai reformunkat*. Legsürgősebb dolognak tartja a *tanárképzés* reformját. Magára a középiskola reformálására nézve elengedhetetlen követelménynek tartja — s nagyon helyesen — hogy a reform ne tisztán a tanügy vezetőinek személyes akaratából folyjék, hanem a szakemberek közmeggyőződésén alapuljon. Mert oly reformot, mely nem alapul közmeggyőződésen, bármely következő miniszter eltörölhet a nélkül, hogy ellenmondással találkoznék, ily módon pedig semmi biztosság és folytonosság nem lesz tanügyünk fejlődésében. A tudományos pályákra előkészítő középiskolával kapcsolatosan tartja megoldandónak a *polgári iskola* ügyét is, még pedig oly módon, hogy ezek kereskedelmi, iparos és administratív (kisebb hivatalokra készítő) szakiskolával hozatnának kapcsolatba. — A *középiskola reformjánál* a vélemények szabadságának tisztelését követeli. Közel száz éve folyik a harc a humanus és a realis irányú művelődés közt, a harc még ma sincs végkép eldöntve, az iskolának is államnak is respektálni kell e két művelődési irányt. Együvé szorítani őket az egységes középiskolában nem volna helyes. Haladjon mindenik, de teljes erőfelfejtéssel, a maga útján, s egyesüljenek az iskolában akkor, mikor majd az emberi művelődés fejlődésében is egyesülnek. Fokozzuk a görög és latin nyelveken alapuló humanus képzést a gymnasiumban, nem mellőzve végkép a *modern műveltséget* sem; *viszont* a *realis* tudományoknak iskolája a kötelező latin nyelvvel bíró *realiskola*, a Kemény elnevezése szerint latin gymnasium volna. A két középiskola közt teljes paritást kell behozni a *qualificatio-osztogatás* tekintetében: a görög gymnasium a tudomány-egyetemnek theologiai, jogi és philologia-philosophiai fakultásra, a latin gymnasium pedig a polytechnikára és a tudomány-egyetem orvosi és matematika-physikai fakultásaira jogosítana, de a más szakra való lépés is meg volna könnyítve. Latin gymnasiumot csak ott lehetne állítani, hol már polgári és szakiskola van, görög gymnasiumot pedig ott, hol már latin gymnasium van. A mai *realiskola* eltörölnöd.

E fejezet Kemény füzetének pozitív része; ebben fejti ki, *mit akar* ő maga, miután előbb már elmondta, *mit nem akar*. E fejezet egyszersmind

az, mely értekezése módjának, okoskodása menetének összes jó és rossz oldalait egyesíti magában.

Engedményekre hajló, békés szellem lengi át e fejezetet, mint az egész füzetet. A latin nyelvnek, buzgó realista létére, készségesen helyet ad középiskolájában, a nélkül, hogy szükségességéről igazán meg volna győződve, s a realiskolákba behozatalát kellőképp meg tudná okolni. Lelkesedik nemzeti kulturánkért, tudományos műveltségünk magas színvonaláért, annyira, hogy a középiskolát sem tekinti másnak, mint tudósokat képző intézménynek. És ez a felfogás Kemény egész értekezésének Achilles-sarka: *szem elől téveszti, mi tulajdonképen a középiskola feladata*. Elfelejtí, hogy a középiskola első sorban *nevelni*, a lelket kiművelni van hivatva, nem pedig tisztán a tudományos műveltség emelése által kulturánkat előbbre vinni. Szól ugyan Kemény az általános műveltségről, az ifjú lélek idealizmusáról is, a mi alatt bizonyára a lélek harmonikus kiképzését érti, de sehol ki nem fejtí, miképen és mely eszközökkel akarja azt elérni. Úgy látszik, erről még nem gondolkodott komolyan, vagy nem tudott benne megállapodásra jutni, azért olyan határozatlan valami ez nála, holott középiskolai tanításunknak és reformunknak ez tulajdonképeni központja. Innen ered az a hiba is, hogy humanus és realis irányú általános műveltséget különböztet meg, s e kettőt egyformán jogosult művelődési iránynak tartja, holott az általános műveltség helyesen csak egy irányban haladhat, humanus és realis iránya csak a szakképzésnek lehet. Magok a tudományok térnek el e két irányba. Ha ezekkel tisztában lett volna Kemény, valószínűleg másképen gondolkodott volna az egységes középiskoláról is, s nem lett volna oly lelkes védője a merev dualistikus rendszernek.

Egyébiránt Kemény a dualizmust épen nem tudja megvédelmezni. Ha semmi új argumentumot föl nem hozunk is az egységes középiskola mellett, hanem tisztán csak a Kemény érveit használjuk föl, akkor sem kizárólag a dualizmushoz jutunk, hanem a *szétágazó, de egységes szervezetű* középiskolához. A Kemény præmissáiból nem szükségképen következik a dualizmus, ép oly joggal következtethető a bifurcált egységes középiskola is. Okoskodása ugyanis ez: Kulturánk érdeke azt kívánja, hogy a gymnasium és realiskola tárgyaiból semmi lényegest el ne hagyjunk; ánde a gymnasium és realiskola összeolvadásából alakult egységes középiskolában lehetetlen megtartani e két középiskola összes fontos tárgyait: *ennélfogva fentartandó a dualizmus*. Nem helyes. A gymnasium és realiskola *saját külön* tárgyait bifurcatióval ép úgy meg lehetne tartani az egységes középiskolai szervezetben is, mint a két külön középiskolában. Nem *tantervi* kérdés ez, inkább *szervezeti*.

Mindent összevéve ismételhettük, hogy a Kemény füzete gondolatébresztő, tárgyilagos és lelkes hangú kis munka, melynek sok érdekes és

tanulságos része van; egy-két használható eszmét is vet föl. A dualizmus szükségességéről azonban aligha meg fog győzni valakit. Szerzőjének általában nincs meg az a széles látóköre és sokoldalú alapos tudása, mely a középiskola reformálásában őt biztosan vezethetné. Elolvasásra azonban az érdeklődőknek bátran ajánlhatjuk az aktuális tárgyú füzetet.

BALOGH PÉTER.

Pedagógiai értekezések az 1892/3. évi középiskolai programokban.

A testi nevelés kérdéseit fejtegetik a következők:

1. *A testi nevelés a középiskolában.* Irta Wirth Gyula. (Besztercebányai kir. kath. főgymn.). E terjedelmes tanulmány mindenekelőtt a testi nevelést tárgyalja általában, annak physiologiai és hygienikus hatásait, kimutatja továbbá, hogy a testi nevelés okvetetlenül az iskola feladata és nem bizható csupán a szülői házra vagy más társadalmi intézményre; végül előadja a szerző nézeteit arra nézve, minő legyen a testi nevelés a középiskolában. Beható és nagyobbára eléggé meggyőző érvelés után azon eredményre jut, hogy az iskolai gymnastika jelen alakjában nem kielégítő az ifjúság testi nevelésére, hogy a tulajdonképi, szigoru erélylyel folytatott rendszeres tornázást csak a 15-dik évtől fogva, tehát csak a gymnasium felső osztályaiban szabad gyakorolni; az alsó négy osztály főgymnastikája a játék legyen, melyet a tanulóknak legalább négyszer hetenként kellene üzni tanári felügyelet mellett. Az alsóbb osztályok is megtarthatják bizonyos fokig a tulajdonképi tornázást, csak hogy ez inkább csak rend- és szabadgyakorlatokból álljon; a nehezebb szerygyakorlatokkal igen óvatosan kell bánni. Több tér jusson a tulajdonképi tornajátékoknak (a kötélhúzás, ugrókor, sas és fiastyuk) és az ú. n. birkózási szabadgyakorlatoknak (birkózás a botért, húzás, tolás, kakasviadal stb.) A tornatermeknek az eddiginél gazdagabb felszerelését is sürgeti a szerző. — Az egész értekezés kellő készütségről és meglehetősen gazdag személyes tapasztalatról is tanuskodik, s általában eléggé tanulságos. Csak azt az egyet sajnáljuk, hogy megtámadja a kézügyességoktatást, meg nem gondolva azt, hogy a test nemcsak derékből, láb-ból, czombból vagy legfeljebb még karból is áll, hanem hogy a szem és a kéz is oly részek, melyeket a testi nevelésnek, mint ilyennek, szintén bele kell vonnia a maga körébe (nem szólva e helyen a kézügyességoktatásnak más nevelési szempontokból való nagy fontosságáról).

2. *A testi nevelésről.* Irta Szücs Lajos. (Zenta városi községi gymnasium.) E 10—12 lapra terjedő értekezés szülőknak és tanulóknak van szánva. Nagy vonásokban vázolja a testi nevelés történetét az ókortól kezdve napjainkig, világosan fejtegeti a tornázás, az iskolai játékok, (különösen a labdázás) úszás, korcsolyázás, iskolai kirándulások és egyéb testgyakorlatok szükségességét, s végre jól összeállított útmutatást ad a